

تألیف فرهنگ تخصصی اعلام و اصطلاحات آموزش باز و از راه دور، ضرورتی انکارناپذیر

حکیمه دسترنجی

ضرورت تألیف فرهنگهای تخصصی

پیش از این، انسان فرهیخته می‌توانست از همه آثار ادبی و تاریخی و علمی تمدنی که به آن تعلق داشت آگاه باشد. حلقه‌های فرهنگی کوچک و در بسته و کتابها اندک بود. در زمان سیسرون، خطیب رومی، هر مرد فاضلی همه نوشته‌هایی را که در دنیای یونان و روم اهمیت داشت خوانده بود. اما از چند قرن پیش، تعداد آثار با چنان سرعتی روبه فزونی است که سراسر عمر یک تن برای خواندن معروفترین آنها حتی با نظر اجمالی نیز کفایت نمی‌کند. جهان غرب تا قاره آمریکا گسترش یافته است، جهان شرق رکن ضروری هر فرهنگ کاملی گشته است. خواندن همه کتابها دیگر ناممکن شده است.

... اینکه شما نیازمند مراجعه به کتاب مرجع باشید مطلقاً نشانه بی‌سوادی نیست. در دوران ما - که دوران نیازمندی آدمیان به آگاهی جامع‌الاطراف است - حتی فرهیخته‌ترین کسان نه می‌توانند همه چیز را بدانند و نه می‌توانند همه دانسته‌های خود را به خاطر بسپارند.

”فرهنگ‌نویسی اکنون دیگر از مرتبه مهارتی که از استادکار در کارگاه می‌آموزند فراتر رفته و به صورت بخشی از علم زبان‌شناسی درآمده است و بر دو رشته از این علم با نامهای واژگان‌شناسی و واژگان‌نگاری استوار شده است.“^۱

تحول زبان فارسی، تحول فرهنگ‌نویسی

زبان فارسی، به ویژه طی چهار دهه پیشین، به راستی دیگرگون شده و از زبان جامعه‌ای کهن با فرهنگی سنتی به زبان جامعه و فرهنگی بدل شده که به سوی تمدن و فرهنگ جدید شتاب می‌گیرد. این زبان اینک سرشت عمومی و غیرتخصصی خود را رفته‌رفته رها می‌کند و شکل‌های تخصصی مختلف، همگی مجهز به دستگاههای اصطلاح‌شناسی دقیق را به خود می‌گیرد. همچنین سرعت و میزان تغییرات زبانی و تخصصی‌تر شدن حوزه‌های مختلف علوم، تألیف فرهنگهای تازه، به ویژه فرهنگهای تخصصی، یا بازسازی فرهنگهای موجود را یک ضرورت انکارناپذیر ساخته است.

در این حال است که نبود فرهنگ اعلام و اصطلاحات آموزش از راه دور، همچون یک خلأ عمیق پژوهشی چهره می‌نمایاند. این امر وقتی نمود بیشتری می‌یابد که ارباب فن و اهل تحقیق در این حوزه، جوان بودن جمعیت کشور، گرایش به تحصیل و ورود به دانشگاه و بالطبع خیل روزافزون طالبان بهره‌گیری از نظام آموزش باز و از راه دور و مشکلات مطرح در سر راه مسئولان این نظام را به دقت در نظر آورند.

۱. آندره موروا، مقدمه فرهنگ آثار.

شده به زبان فارسی و، به ویژه مجموعه مقاله‌های ترجمه شده، که حاوی کوشش مترجمان دریافتن معادلهای مناسب است، ضروری می‌نماید.

اما ورود "حوزه تخصصی آموزش باز و ازراه دور" در ایران و پذیرش آن در جامعه دانشگاهی فارسی زبانان، مانند هر پدیده علمی پیامدهایی دارد و آن تغییر یافتن و پذیرش برخی ویژگیها از حوزه مقصد است. طبعاً آموزش از راه دور نمی‌توانست دقیقاً به همان صورت که در مغرب زمین شکل و ساختار و معنا و سازمان یافته در ممالک شرقی، به ویژه ایران، پیاده شود. در نتیجه، برای طی کردن فرایند سازگاری با سرزمین جدیدی که محل اجرای آن است، دچار تحول و انعطافهایی شده است. این تحول و انعطاف بی‌شک باید در قالب زبان نیز توجیه و تبیین یابد. این توجیه و تبیین در مرحله اول در گرو ساختن واژگان اصطلاحی خاص به زبان فارسی امکان پذیر می‌شود. مثلاً وجود کنکور و خیل عظیم جمعیت جوان برای ورود به دانشگاه ویژگی خاص جامعه ماست. مسئولان جامعه برای حل این مشکل از نظام آموزش از راه دور مدد می‌گیرند و دوره فراگیر را بنیان می‌گذارند. در دوره فراگیر فرد به محض ورود دانشجو محسوب نمی‌شود بلکه باید در ترم اول واحدهایی شامل دروس عمومی و پایه را بگذرانند. در این دوره او "دانشپذیر" است. بنابراین، دو اصطلاح "فراگیر و دانشپذیر"، حاصل انطباق نظام آموزش از راه دور با ویژگی‌های خاص جامعه ماست و پس از پیمودن فراز و نشیبهای کافی در میان اهل فن مورد پذیرش آنان واقع شده است. بنابراین، استخراج و فهرست کردن این دسته از اصطلاحات با مراجعه به اهل فن و متخصصان این رشته و بررسی و کاوش منابع و اسناد مربوطه امری لازم و ضروری است.

پس از استخراج واژگان این فرهنگ از منابعی که ذکر آنها رفت، مرحله دوم توضیح و تعیین معادل آنها در زبان فارسی است. این مرحله شاید سخت‌ترین مرحله کار تألیف فرهنگ است و دقتی درخور و پژوهشی عمیق رامی‌طلبد. در این مرحله، علاوه بر تسلط به اصطلاحات

روش تحقیق

حال که ضرورت تألیف این فرهنگ تخصصی روشن شد بررسی روش تحقیق آن ضروری به نظر می‌رسد.

مرحله اول کار، برگه‌نویسی و تهیه فهرست اولیه واژگان فرضی مندرج در این فرهنگ است که با مطالعه متون تألیف شده در این حوزه، در ایران و جهان، و استخراج این اصطلاحات میسر می‌شود. بدیهی است که حوزه علمی آموزش از راه دور در مغرب زمین نشو و نما و گسترش یافته و، به طور طبیعی، اصطلاحات آن نیز در همان سرزمین پدید آمده، در طول زمان صیقل یافته و در معنای دقیق خود به کار رفته است. پس این دسته از اصطلاحات بیشتر به زبانهای اروپایی، به ویژه انگلیسی است و منابع مورد مراجعه برای استخراج اصطلاحات آن هم منابع غیرفارسی است. این منابع شامل فرهنگهای عمومی نمی‌شود زیرا که این حوزه حوزه‌ای بسیار تخصصی است. در نتیجه محدوده تحقیق آن فرهنگهای تخصصی آموزش از راه دور یا فهرست لغات کتابهای تألیف شده در این زمینه به زبان انگلیسی است.

اما در بررسی سیر تحولات این دسته از اصطلاحات توجه به این نکته نیز ضروری است که این اصطلاحات پس از ورود به حوزه زبان فارسی چه وضعیتی یافته‌اند. آیا در همان معنای اصلی خود به کار رفته‌اند و مترادف یافته‌اند یا دچار تحول معنایی شده‌اند. مثلاً معادل virtual education در میان متخصصان آموزش از راه دور آموزش مجازی است اما لفظ مجاز معادل دقیقی برای virtual نیست زیرا که در تداول فارسی‌زبانان مجاز در مقابل حقیقت و حامل بار منفی معنایی است. البته، در این مورد، از مسئله گسترش معنایی در حوزه زبان نیز نباید غافل بود. در حالی که اصطلاحاتی مانند آموزش باز، آموزش از راه دور یا ترکیب این دو در مقابل آموزش سنتی دارای هویت مستقل است و به عنوان تخصصی جدید در حوزه آموزش، حامل بار مثبت معنایی در عرصه علم است.

بنابراین، استخراج اصطلاحات معادل در این حوزه با مراجعه به کتابهای تخصصی آموزش از راه دور تألیف

علمی فی حدّ ذاته تغییرپذیرند از آن رو که علم همواره در تکامل و تغییر است و شفافیت متضمن جنبه ثبوت واژه است؛ در نتیجه شفافیت معادل پیشنهادی باید به حدی باشد که ویژگی ذاتی اصطلاح علمی یعنی تغییر را هم بتوان در آن لحاظ کرد.

نوع مدخلها

موضوع مدخلهای این فرهنگ می‌تواند شامل موارد زیر باشد: (۱) اصطلاحات ویژه حوزه آموزش باز و از راه دور، (۲) اعلام، شامل الف) معرفی متخصصان سرآمد در این حوزه از ابتدای پیدایش در سراسر جهان، ب) معرفی مراکز آموزشی مانند مؤسسات و دانشگاههای فعال در این زمینه، ج) معرفی محافل علمی پژوهشی، قاره‌ای و بین‌المللی در این حوزه مانند انجمن آسیایی دانشگاههای باز و مانند اینها، د) سبکهای مختلف آموزش باز و از راه دور.

زبان

این فرهنگ، می‌تواند فرهنگی دو زبانه باشد و در دو بخش انگلیسی - فارسی و فارسی - انگلیسی تنظیم شود. بنابراین، فایده آن از جهت دسترسی از سوی دو زبان مقصد و مبدأ افزون می‌گردد.

در تألیف این فرهنگ همکاری وهمفکری متخصصان آموزش باز و از راه دور، زبان و ادبیات فارسی و انگلیسی و زبان‌شناسی ضرورتی مسلم است. ■

آموزش از راه دور به زبان اصلی و تسلط به زبان فارسی و نحوه استفاده از آن در این حوزه، بهره‌گیری از ثمرات علم زبان‌شناسی نیز ضروری به نظر می‌رسد. بنابراین، این کار سترگ، کار یک شخص واحد نیست و ضرورت همکاری گروهی کوشا و متخصص از پژوهشگران را ایجاب می‌کند.

تعیین مخاطبان فرهنگ

برای تعیین زبان و محتوای هر اثر، پیش از هرچیز، تعیین مخاطبان آن ضروری است. مخاطبان فرهنگ اصطلاحات و اعلام آموزش از راه دور، از یک سو، آرباب فن و متخصصان و استادان این حوزه و، از دیگر سو، خیل عظیم طالبان آموزش در این نظام در سطوح کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری است. ویژگی این مخاطبان یکی کثرت کمیت آنها و دیگری گستره سطح کیفی آنهاست. در نتیجه، کثرت طالبان ضرورت تألیف را ایجاب می‌کند و گستردگی سطح کیفی لازم می‌نماید که سطح فرهنگ و زبان آن به گونه‌ای باشد که هم استادان و متخصصان را به کارآید و هم مبتدیان و دانشجویان را دانش افزاید.

توضیحات و برابریهای پیشنهادی به زبان فارسی

توضیحات این فرهنگ باید به زبانی ساده و روان و به دور از تکلف و اطناب باشد. اجمال و سادگی، ویژگی اصلی توضیحات هر فرهنگ، به ویژه فرهنگهای تخصصی است. اما در اجمال توضیحات نباید به راه افراط رفت. از آن رو که این توضیحات نه فقط در حدّ فهم متخصصان و اهل فن، بلکه برای همه دست‌اندرکاران این نظام و خیل عظیم دانشجویان آن قابل فهم باشد. علاوه بر آن، برابریهای پیشنهادی باید از

چند ویژگی برخوردار باشند که مهمترین این ویژگیها سادگی، دقیق بودن، شفافیت و پذیرش عام اهل فن است. از لحاظ شفافیت در مورد برابریهای پیشنهادی به این نکته باید توجه کرد که اصطلاحات نظام آموزش باز و از راه دور در شمار اصطلاحات علمی است و اصطلاحات